

สมมติฐานบางประการเกี่ยวกับรูปแบบทางสถาปัตยกรรม พระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยาในสมัยเมื่อแรกสถาปนา*

ดร. เกรียงไกร เกิดศิริ

อาจารย์ ประจำหลักสูตรวิชาสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

อิสริยา บุณยวรรณ

นักวิจัย และนักศึกษาปริญญาเอก หลักสูตรสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ตะวัน วีระกุล

อาจารย์ประจำภาควิชาศิลปสถาปัตยกรรม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

บทความ “สมมติฐานบางประการของลักษณะทางสถาปัตยกรรมพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยาเมื่อแรกสถาปนา” จากข้อสันนิษฐานว่าพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยาน่าจะสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพระงั่ว) - รัชกาลสมเด็จพระรามาเมศวร ในปี พ.ศ.1931 จึงควรจะมีความสัมพันธ์กับพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี ทั้งในแง่ของการวางผัง และรูปแบบทางสถาปัตยกรรม ทั้งนี้สันนิษฐานว่า อาจเคยวางผังเป็นพระปรางค์วางตัวเรียงแถวหน้ากระดานกัน 3 องค์ นอกจากนี้ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา กล่าวว่าพระศรีรัตนมหาธาตุมีความสูงตั้งแต่ฐานจรดยอดประมาณ 38 เมตร แต่เนื่องจากเรือนยอดของพระศรีรัตนมหาธาตุได้พังทลายลงมาในสมัยพระเจ้าทรงธรรม จึงเกิดคำถาม 2 ข้อ คือ ข้อที่ 1 บนเรือนยอดชั้นที่ 1 หรือที่เรียกว่าชั้นอัสตงตรงมุมประธานนั้นอาจเคยตกแต่งด้วยประติมากรรมรูปครุฑหรือเป็นกลีบขนุน ข้อที่ 2 บนสันหลังคาของมุขด้านตะวันออกมีการตกแต่งด้วยสลุปรังทรงปราสาทด้วยหรือไม่ อันนำไปสู่ข้อเสนอเพิ่มเติม และการสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรมพระศรีรัตนมหาธาตุเมื่อแรกสถาปนาโดยใช้หลักฐานทางสถาปัตยกรรมของพระมหาธาตุองค์อื่นๆ ที่สร้างขึ้นก่อนหน้านี้ และสร้างร่วมสมัยกับพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยา

คำสำคัญ: พระศรีรัตนมหาธาตุ / พระมหาธาตุ / อุยธยา / พระปรางค์

.....
* เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาในโครงการวิจัย “การพัฒนาระบบการสื่อความหมายมรดกทางสถาปัตยกรรมผ่านระบบอินเทอร์เน็ตกรณีศึกษา วัดมหาธาตุอุยธยา (Multimedia Design for Architectural Heritage Tourism Interpretation a case study of Wat Mahathad Ayutthaya)” ภายใต้แผนการวิจัย “แผนยุทธศาสตร์ขับเคลื่อนประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการท่องเที่ยวของภูมิภาคด้วยการจัดการท่องเที่ยวแหล่งมรดกโลกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นทวีป (Driven Strategic Plan for Thailand as a Hub of Tourism by Managing the World Heritage in the Main Land of Southeast Asia)” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ประจำปี พ.ศ. 2556.

Assumptions about Architectural Form of Phra Sri Rattana Mahathat Ayuthaya in the Early Period

Kreangkrai Kirdsiri, Ph.D.

Lecturer, Department of Architecture
Faculty of Architecture, Silpakorn University

Isarachai Buranaut

Researcher and Ph.D. Candidate in Vernacular Architecture,
Faculty of Architecture, Silpakorn University

Tawan Weerakul

Lecturer, Department of Thai Architecture and Related Art
Faculty of Architecture, Silpakorn University

Abstract

This article comprises of three main parts: 1) the history of the temple relating to Ayutthaya period; 2) the architectural aspects of Phra Prang Mahathadu Ayuthaya during the first erection; and 3) the architectural aspects of Phra Prang Mahathat Ayuthaya during the preservation in the reign of King Prasat Thong.

It has been assumed that Phra Prang Mahathat Ayuthaya was constructed during the reign of King Boromrachathiraj I (Khun Luang Phra Ngua) - King Ramesuan in 1388 due to the fact that the architectural style and the plan of Mahathadu relating to that of Pra Prang Mahathadu Lopburi. It was also found that the height of Phra Prang Mahathadu Ayuthaya is 38 metres, then the top part collapsed in the reign of King Song Tham. It was assumed that the upper layer at the main angle used to be decorated with Garuda or decorated parts and the roof top at the east side was decorated with Stupa. The assumption was based on architectural evidences of other Phra Prang Mahathats which were previously built or built at the same period.

Key words: Phra Sri Rattana Mahathat Ayuthaya / Phra Mahathat Ayuthaya / Ayuthaya / Phra Prang

1. ที่มาและความสำคัญของการศึกษา

“วัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา” เป็นวัดสำคัญที่สุดด้วยพระศรีรัตนมหาธาตุนั้นทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางทางจิตวิญญาณของบ้านเมือง หรือที่เรียกว่า “เป็นหลักเป็นประธานของบ้านเมือง” ด้วยทำหน้าที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า และด้วยอายุอันเก่าแก่ตั้งแต่สมัยตอนต้นราชธานีกรุงศรีอยุธยาตอนต้นจึงทำให้ผ่านการบูรณปฏิสังขรณ์ การซ่อมแซมทำนุบำรุงมาตลอดหน้าประวัติศาสตร์ ทว่าในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมที่เกิดเหตุการณ์เรือนยอดของพระศรีรัตนมหาธาตุได้พังทลายลงมา และต่อมาจึงมีการบูรณปฏิสังขรณ์ส่วนยอดขึ้นไปและมีการเปลี่ยนแปลงรูปทรงเพื่อให้สอดคล้องกับสุนทรียภาพใหม่ในสมัยที่บูรณปฏิสังขรณ์ จึงมีคำถามว่าองค์พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาองค์ดั้งเดิมควรมีการวางผัง และลักษณะทางสถาปัตยกรรมเช่นไร อันเป็นการนำมาสู่การกำหนดโจทย์ในการศึกษาด้วยวิธีวิทยาทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม ด้วยการศึกษาเทียบเคียงกับพระศรีรัตนมหาธาตุประจำเมืองอื่นๆ และพระมหาธาตุองค์อื่นๆ ที่สร้างอยู่ในเงื่อนไข และบริบทแวดล้อมเช่นเดียวกัน เพื่อสร้างสมมติฐานต่อลักษณะทางสถาปัตยกรรมที่ควรจะเป็นขององค์พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา

2. วัตถุประสงค์ของบทความ

1. เพื่อศึกษาสถานภาพการศึกษา ตรวจสอบชุดความคิด ตลอดจนคำอธิบายเกี่ยวกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เพื่อนำไปสู่การศึกษาเชิงวิพากษ์เพื่อสร้างสมมติฐาน และการตรวจสอบสมมติฐานด้วยวิธีวิทยาการบูรณาการความรู้ทางประวัติศาสตร์ และประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม นำเสนอข้อคิดเห็นเพิ่มเติมในประเด็นต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาเพิ่มขึ้น นอกเหนือจากสถานภาพของข้อเสนอที่มีอยู่ในปัจจุบัน อันจะเป็นการเพิ่มเติมประเด็นสำหรับผู้สนใจได้ค้นคว้าเพิ่มเติมต่อไป

3. เพื่อศึกษาสำรวจรังวัดซากสถาปัตยกรรมด้วยเครื่องมือประเภทต่างๆ เพื่อนำมาสู่การวินิจฉัยเรื่องพัฒนาการของผังบริเวณ และพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของอาคารต่างๆ ที่สัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์ที่กล่าวไว้ในเอกสารทางประวัติศาสตร์ประเภทต่างๆ

4. เพื่อวิเคราะห์ ตีความหลักฐานทางศิลปสถาปัตยกรรมที่คงเหลือจากขั้นตอนการสำรวจรังวัด เพื่อนำไปสู่การสันนิษฐานรูปแบบทางสถาปัตยกรรมพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาในช่วงเวลาต่างๆ อันจะเป็นการนำเสนอข้อคิดเห็นใหม่เพิ่มเติม นอกเหนือจากสถานภาพของข้อเสนอที่มีอยู่ในปัจจุบัน

3. ประวัติศาสตร์อยุธยาที่เกี่ยวข้องกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา

จากข้อเสนอการศึกษาของเกรียงไกร เกิดศิริ และคณะ (2558) มีข้อเสนอว่า พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยานั้นน่าจะสถาปนาขึ้นระหว่างรัชกาลสมเด็จพระสมเด็จพระรามาธิบดี (ครองราชย์ครั้งที่ 2 ระหว่าง พ.ศ. 1931-1938) สันนิษฐานว่าได้รับแรงบันดาลใจในแง่ของความหมาย และรูปทรงทางสถาปัตยกรรมมาจากพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี ดังที่ปรากฏกล่าวถึงในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ให้ข้อมูลว่ามีการสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุขึ้น ในปี พ.ศ.

1927 ตรงกับรัชสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดี ความว่า “...แล้วเสด็จออกทรงศีลยังพระที่นั่งมณฑล
ภิเศกเพล 10 ทุ่ม ทอดพระเนตรโดยฝ่ายบูรพเห็นพระบรมสารีริกธาตุเสด็จปาฏิหาริย์ เรียกปลัด
วังให้เอาพระราชยานทรงเสด็จออกไป ให้เอาตρυบักขึ้นไว้ สถาปนาพระมหาธาตุขึ้นสูง 19 วา ยอด
นภศูลสูง 3 วา ชื่อวัดมหาธาตุ แล้วให้ทำพระราชพิธีประเวศพระนคร แล้วเฉลิมพระราชมณเฑียร”
(พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม): 216) ทั้งนี้ความทรงจำต่อการที่สมเด็จพระ
รามาธิบดีทรงเป็นองค์อุปถัมภ์ที่สำคัญยิ่งปรากฏกล่าวถึงในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับ
วันวลิต ความว่า “...พระองค์ทรงพระราชทานสิ่งของให้แก่พระภิกษุและคนยากจน ทรงสร้างและ
บูรณะโบสถ์วิหารจำนวนมากด้วยพระราชศรัทธา เสด็จไปถวายพระพรราชทรัพย์แด่พระพุทธรูปเจ้าประหนึ่ง
ทรงเป็นพระภิกษุยิ่งกว่าทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดิน...” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุ
มาศ (เจิม): 8) อย่างไรก็ตาม ข้อมูลเกี่ยวกับการครองราชย์ครั้งที่ 2 ของพระรามาธิบดีก็ยังมีข้อมูลที่ชวน
สงสัยอยู่เนื่องจากไม่ปรากฏกล่าวถึงในเอกสารจีนราชวงศ์หมิงเลย จึงจำเป็นต้องสืบสวนกันต่อไป ซึ่ง
หากมีความชัดเจนอย่างไรก็จำเป็นต้องมาปรับปรุงสถานภาพของข้อสันนิษฐานที่กล่าวมาข้างต้นต่อไป
หลังจากรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีไปแล้วนั้น วัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาได้ถูกกล่าว
ถึงในเอกสารทางประวัติศาสตร์อีกครั้ง คือ ในเหตุการณ์ที่พระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา)
ซึ่งทรงครองราชย์ระหว่าง พ.ศ.1967-1991 ได้ทรงตีเมืองพระนครได้อยู่ภายใต้พระราชอำนาจ การ
นั้นได้โปรดให้นารูปหล่อสำริดต่างๆ อาทิ รูปพระโค รูปสิงห์ และรูปสัตว์ทั้งปวงมาบูชาถวายไว้ ณ วัด
พระศรีรัตนมหาธาตุ และวัดพระศรีสรรเพชญ์

ทว่าในคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ. 2099 นั้น พระเจ้าบุเรงนองได้โปรดฯ ให้
ขนย้ายรูปหล่อสำริดดังกล่าวไปยังพระราชวังของพระองค์ที่เมืองหงสาวดี “พระเจ้าหงสาวดีก็ให้เขา
เอาครีวอพยพชาวพระนคร และรูปภาพทั้งปวงในหน้าพระบันชัณลิ่งคนนั้นส่งไปเมืองหงสาวดี” (พระ
ราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม): 272)

ในปี พ.ศ. 2104 ในพงศาวดารกรุงเก่าฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ให้ข้อมูลว่า “พระศรีสิน
บวชอยู่วัดมหาธาตุ...” (พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ: 224) ซึ่งผนวชเป็นสามเณร
ที่วัดราชประดิษฐานเมื่อปี พ.ศ.2087 (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม):
244) และในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวร (พ.ศ.2133-2148) ได้โปรดให้มหาเถรคันฉ่องที่พระองค์ทูลเชิญ
นิมนต์มาจากเมืองมอญมายังกรุงศรีอยุธยาโดยโปรดฯ ให้ประทับจำพรรษาที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
อยุธยา ดังใจความว่า “...จึงโปรดให้พระมหาเถรคันฉ่องอยู่วัดมหาธาตุ ได้พระราชทานสัปทน กรรชิง
คานหาม จัณฑ์ นิตยภัตร เครื่องสมณบริขารต่างๆ” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจัน
ทนุมาศ (เจิม): 283) อันแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาในฐานะของวัด
ที่จำพรรษาของพระเถระชั้นผู้ใหญ่ของเมือง และพระภิกษุที่เป็นพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงอีกด้วย

ใน พ.ศ. 2149 ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2154-2171
มีธรรมเนียมในราชสำนักอยุธยาที่พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินออกจากพระราชวังหลวงทาง
สถลมารคมาให้อาณาประชาราษฎร์เข้าเฝ้าจากบันทึกลงนายโยส สเคาเต็น (โยสต์ สเคาเต็น 2542:
262-263) ที่เข้ามาเป็นผู้แทนยังกรุงศรีอยุธยาระหว่าง พ.ศ. 2167-2172 (ค.ศ.1624-1629) ในรัชกาล
สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม และถูกขยายความ และอ้างอิงถึงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาในในเอกสาร
เรื่องพรรณนาเรื่องอาณาจักรสยาม (พรรณนาเรื่องอาณาจักรสยาม 2546: 18) ของฟาน ฟลิต ผู้ที่

เดินทางเข้ามาประจำสถานีการค้าที่กรุงศรีอยุธยาระหว่าง พ.ศ. 2176-2185 (ค.ศ.1633-1642) ได้เรียบเรียงจากบันทึกของนายโยส สเตาเติน ซึ่งแสดงให้เห็นความสำคัญของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุที่มีบทบาทต่อพระราชพิธี และราชสำนักอย่างสูง อย่างไรก็ตาม ในการแปลอาจจะสับสนในการเรียกคำศัพท์ทางสถาปัตยกรรมของอาคาร กล่าวคือ อาคารที่พระมหากษัตริย์เสด็จเข้าไปประกอบพิธีกรรมนั้น คือ “พระวิหารหลวง” ซึ่งอยู่ด้านหน้าพระศรีรัตนมหาธาตุทางทิศตะวันออกของวัด ซึ่งด้วยเป็นพื้นที่อันศักดิ์สิทธิ์ในการประกอบพิธีกรรมของราชสำนักจึงอาจเป็นเหตุให้พระวิหารหลวงที่มีผนังด้านแปดด้านแบบช่องเปิดเป็นช่องลมแคบยาวลายกุดัน ซึ่งมีความนิยมมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้น และแม้ว่าจะมีการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่น้อยอีก 2 ครั้งดังประจักษ์หลักฐานของซากสถาปัตยกรรม แต่ก็ไม่ได้เปลี่ยนแก้ช่องลมเป็นช่องหน้าต่าง ด้วยนัยยะเพื่อเป็นการรักษาความปลอดภัยแก่พระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงยามที่เสด็จมาใช้งานพระวิหารหลวง ตลอดจนรักษาคุณลักษณะที่เข้มแข็งของพื้นที่ภายในเอาไว้เพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่พิธีกรรมด้วยนั่นเอง

อย่างไรก็ดี ใน พ.ศ. 2153 ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ในขณะที่พระองค์กำลังตีพระทัยที่ได้ข่าวการค้นพบรอยพระพุทธรูปที่เมืองสระบุรี เมื่อปี พ.ศ. 2149 คล้อยหลังมา 4 ปี คือปี พ.ศ. 2153 เป็นสร้างพระมณฑปแล้วเสร็จ และเป็นปีที่พระศรีรัตนมหาธาตุพังทลายลงถึงชั้นออสถ ดังกล่าวถึงในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ความว่า “...ในปีนั้น *ปรากฏวัดมหาธาตุทำลายลงจนชั้นครุฑพื้นออสถ*” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) 2542: 374) หรือในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา จากต้นฉบับบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน กล่าวว่า “... ในปีนั้นปรากฏวัดมหาธาตุทำลายลงจนชั้นครุฑพื้นออสถ...” (พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน 2542: 165)

ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (ครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. 2173-2199) กล่าวคือ ในปี พ.ศ. 2176 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์พระปรางค์มหาธาตุที่พังทลายลงมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2149 เป็นเวลายาวนานถึง 23 ปี ที่องค์พระปรางค์ประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาหลักประธานของกรุงศรีอยุธยาได้ยอดหักพังทลายลงมา สะท้อนให้เห็นถึงความไม่ต่อเนื่องและเสถียรภาพที่ไม่มั่นคงอันเกิดจากปัญหาภายในในช่วงปลายรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม รวมทั้งรัชกาลสมเด็จพระเชษฐาธิราช และสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ก็มีช่วงเวลาที่สั้นมาก เนื่องจากทรงเป็นเยาวกษัตริย์ที่ยังไม่พร้อมในการบริหารราชการบ้านเมือง ซึ่งได้สะท้อนข้อมูลอยู่ในพงศาวดารวันวลิต ที่กล่าวว่าเมื่อพระมหากษัตริย์หลายพระองค์พยายามอำนวยความสะดวกให้เกิดการบูรณปฏิสังขรณ์พระศรีรัตนมหาธาตุขึ้นใหม่แต่ก็ไม่สำเร็จ

ทั้งนี้ ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพัน พลิต กล่าวว่า “...ครั้งหนึ่งวัดแห่งนี้ *เป็นวัดใหญ่ที่สุดในพระราชอาณาจักร แต่ได้ถูกฟ้าผ่าและพายุพัดหักลงมาตลอดเวลา พระเจ้าแผ่นดินหลายพระองค์ได้ทรงปฏิสังขรณ์วัดแห่งนี้ แต่เมื่อไรก็ตามที่เริ่มงานก็ต้องล้มเลิกไปกลางคันเพราะว่าผู้ควบคุมงานและคนงานเกิดเจ็บป่วยและสิ้นชีวิตอย่างน่าสังเวช กล่าวกันว่าพราหมณ์และพระสงฆ์ได้ทำนายไว้ว่า ผู้ที่จะบูรณะวัดนี้ได้ต้องเป็นพระเจ้าแผ่นดินซึ่งสืบเชื้อสายมาจากราชวงศ์เก่าอย่างบริสุทธิ์ เมื่อสองสามเดือนที่แล้วพระองค์ศรีธรรมราชาธิราชได้ทรงให้รื้อวัดจนถึงฐานและทรงย้ายรูปหล่อทองแดงซึ่งประดิษฐานฐานอยู่นั้นออกไปไกลหลายวา เพื่อที่จะสร้างวัดใหม่ ณ ที่ประดิษฐานรูปหล่อทองแดง ประชาชนต่างมีความเห็นในการสร้างวัดนี้ต่างๆ กัน มีหลายคนที่ไม่เห็นว่าพระเจ้าแผ่นดิน*

จะทรงสามารถทำงานนี้ได้สำเร็จด้วยเหตุที่ว่าพระองค์ทรงเหมือนพระเจ้าแผ่นดินผู้แรกสร้างกรุงศรีอยุธยาหลายด้าน ซึ่งเหตุผลนี้ก็เป็นเรื่องที่ยอมรับกัน แต่ชาวสยามก็ไม่ได้มีความเห็นเช่นนั้นทั้งหมด เนื่องจากผู้สร้างวัดนี้เป็นคนแรกที่ฆ่าพระเจ้าแผ่นดินซึ่งมีพระชนมพรรษาเพียง 5 ปี (หลังจากที่ครองราชย์อยู่ 5 เดือน) และซึ่งพระราชบัลลังก์ อย่างไรก็ดี พวกพราหมณ์กล่าวว่า ได้เห็นปรากฏการณ์บนสวรรค์ซึ่งระบุว่าพระเจ้าแผ่นดินจะสร้างวัดใหม่ไม่สำเร็จ และจะทรงสวรรคตก่อนที่งานสำเร็จ เนื่องจากสาเหตุที่พระเจ้าแผ่นดินไม่ทรงสร้างวัดด้วยเจตนาบริสุทธิ์ แต่พระองค์ทรงหวังว่าจะได้พบทรัพย์สมบัติล้ำค่าในการทำลายเรือวัดเก่า แต่ใครเล่าจะสามารถบอกความจริงได้นอกจากกาลเวลา” (พระราชพงศาวดารอยุธยา ฉบับวันวลิต 2546: 247)

ข้อความที่กล่าวถึงในพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับฟาน ฟลิต ที่มีเนื้อหากล่าวถึงวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยามีความน่าสนใจอย่างยิ่ง เนื่องจากว่าเอกสารอื่นๆ ไม่ได้ให้บริบทแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมมากนัก ต่างไปจากข้อมูลที่ปรากฏในพงศาวดารอยุธยาของฟาน ฟลิต กล่าวคือ ได้ข้อมูลว่าพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยานั้นพังทลายลงมาในท่ามกลางวันที่ฝนตกฟ้าคะนองหนัก และอาจจะเกิดจากฟ้าผ่าลงบนองค์ปรางค์เนื่องจากเป็นสิ่งที่ก่อสร้างที่สูงที่สุดในบริเวณดังกล่าว กอปรกับโครงสร้างก่ออิฐที่เก่าแก่ของส่วนเรือนยอดที่สร้างมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นคงมีความเสื่อมสภาพของวัสดุก่อสร้างมาก

ทั้งนี้ ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อของชาวกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะผู้ที่ให้ข้อมูลแก่ฟาน ฟลิต ว่าภายใต้องค์พระศรีรัตนมหาธาตุนั้นมีทรัพย์สมบัติอันมีค่าฝังอยู่ รวมไปถึงความเชื่อว่าผู้ที่จะสามารถอ่านวยให้การบูรณปฏิสังขรณ์ลงไปในนั้นต้องสืบสายมาจากเชื้อพระวงศ์เก่าซึ่งในประเด็นดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นข้อมูลอันสำคัญประการหนึ่งที่ปรากฏกล่าวถึงอยู่ในเอกสารโคลงเฉลิมพระเกียรติพระนารายณ์ที่กล่าวอ้างถึงการสืบสายความสัมพันธ์ทางสายโลหิตมาจากราชธานีเดิมที่ละโว้ รวมทั้งยังแสดงให้เห็นอีกด้วยว่า แม้ว่ากองทัพพม่าจะได้ขนย้ายเทวรูป และรูปหล่อสำริดไปเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 แต่คงได้มีการหล่อรูปหล่อสำริดชุดใหม่มาถวายเป็นพุทธรูปแทนที่และตั้งอยู่รายรอบองค์พระศรีรัตนมหาธาตุ เพราะฉะนั้นในการรื้อย้ายอิฐที่ถล่มลงมาท่อนั้นมีความจำเป็นต้องย้ายรูปหล่อเหล่านั้นออกไปพักยังพื้นที่ข้างเคียงก่อน

นอกจากนี้ ข้อความชุดดังกล่าวมาข้างต้น ยังสนับสนุนสมมติฐานที่ว่าผู้ทรงสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา คือ สมเด็จพระราเมศวร ดังกล่าวความว่า “ผู้สร้างวัดนี้เป็นคนแรกที่ฆ่าพระเจ้าแผ่นดินซึ่งมีพระชนมพรรษาเพียง 5 ปี (หลังจากที่ครองราชย์อยู่ 5 เดือน) และซึ่งพระราชบัลลังก์” ซึ่งข้อมูลพระชนมายุ และช่วงเวลาในการครองราชย์ของพระเจ้าทองลันที่กล่าวถึงในนี้ไม่ตรงกับพงศาวดารฉบับอื่นๆ ทั้งนี้ พระเจ้าทองลัน หรือเอกสารบางชิ้นเรียก พระเจ้าทองจันทร์ ครองราชย์เมื่อมีพระชนมายุได้ 15 พรรษา และครองราชย์สั้นเพียง 7 วัน (ปรีดี พิศภูมิวิถี 2554: 59) ซึ่งคงมีเหตุผลมาจากลักษณะของข้อมูลที่ฟาน ฟลิตได้รับมาในลักษณะเป็นคำสัมภาษณ์ หรือประวัติศาสตร์แบบมุขปาฐะทั้งนี้ผู้ให้ข้อมูลนั้นสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นพระภิกษุผู้รู้ประวัติศาสตร์ (ศุภวัฒน์ เกษมศรี, พลตรี หม่อมราชวงศ์, สัมภาษณ์) อย่างไรก็ดี การบอกเล่าข้อมูลย่อมมีความคลาดเคลื่อนในแง่ของข้อมูลตัวเลข แต่ก็แสดงข้อมูลของบริบทแวดล้อมให้สามารถสะกดยตามได้

รวมถึงข้อความยังทั้งท้ายของบริบทที่เกี่ยวเนื่องกับพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาว่า จากคำ

ทำนายของผู้ทรงศีลทั้งพระสงฆ์ และพราหมณ์ ซึ่งอาจจะเป็นทัศนะของผู้คนในสังคมที่ดูจะไม่ค่อยเชื่อมั่นนักกับการบูรณปฏิสังขรณ์ในครั้งนี้ว่าจะเป็นไปได้ด้วยดีประสบความสำเร็จของผู้คนในสังคม รวมถึงความคลางแคลงใจในว่าการซ่อมที่เกิดขึ้นนี้จะเป็นการขุดทรัพย์สมบัติต่างๆ ที่บอกเล่ากันมาหรือไม่ ซึ่งได้ทั้งทำว่าต้องให้กาลเวลาเป็นเครื่องบ่งชี้ขึ้น เป็นข้อมูลที่แสดงว่าในขณะที่จดบันทึกนั้นพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยายังบูรณปฏิสังขรณ์ไม่แล้วเสร็จ และพาน ฟลิตคงกลับออกไปจากกรุงศรีอยุธยา ก่อนที่พระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยายจะบูรณะเสร็จสมบูรณ์ นอกจากนี้ หลักฐานทางสถาปัตยกรรมที่ได้รับการสำรวจจริงวัดยังสอดคล้องกับข้อมูลที่กล่าวที่กล่าวไว้ในพงศาวดารว่าพระศรีรัตนมหาธาตุชำรุดทรุดลงมาถึงขั้นอัสดง และได้บูรณปฏิสังขรณ์ขึ้นไปใหม่เฉพาะส่วนยอด หาได้รื้อลงแล้วสร้างใหม่ไม่

ดังกล่าวถึงในพระราชพงศาวดารว่าในปี พ.ศ. 2176 สมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้โปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์ส่วนยอดของพระปรางค์เหนือชั้นอัสดงขึ้นไป ดังกล่าวถึงในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ความว่า “...ศักราช 995 ทรงพระกรุณาให้สถาปนาพระปรางค์วัดมหาธาตุอันทำลายลงเก่า เดิมในองค์สูงสิบเก้าวา ยอดนกศูลสามวา จึงดำรัสว่าทรงเก่านั้นต่ำนัก ก่อใหม่ให้องค์สูงเส้นสองวา ยอดนกศูลคงไว้ เข้ากันเป็นเส้นห้าวา ก่อแล้วเห็นเพรียวอยู่ ให้เอาไม้มะค่าแทรกตามอิฐ เอาปูนโบกทับ เก้าเดือนสำเร็จ ให้กระทำการฉลองอันมากนัก” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) 2542: 380) ทั้งนี้ ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา จากต้นฉบับบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน ความว่า “...ศักราช 995 ปีระกาศก ทรงพระกรุณาให้สถาปนาพระปรางค์วัดมหาธาตุอันทำลายลงเก่า เดิมในองค์สูงสิบเก้าวา ยอดนกศูลสามวา จึงดำรัสว่าทรงเก่านั้นต่ำนัก ก่อใหม่ให้องค์สูงเส้นสองวา ยอดนกศูลคงไว้ เข้ากันเป็นเส้นห้าวา ก่อแล้วเห็นเพรียวอยู่ ให้เอาไม้มะค่าแทรกตามอิฐ เอาปูนบว 9 เดือนสำเร็จ ให้กระทำการฉลองเป็นอันมาก...” (พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน 2542: 170) นอกจากนี้ จะเห็นได้ว่าการบูรณปฏิสังขรณ์พระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยาซึ่งทำหน้าที่เป็นหลักเป็นประธานของบ้านเมืองในครั้งนั้น ยังเป็นโอกาสในการแสดงสิทธิธรรมในการปกครองบ้านเมืองกรุงศรีอยุธยาของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองหลายอย่าง โดยเฉพาะการบูรณปฏิสังขรณ์สำเร็จสมบูรณ์นั้นยังช่วยตอกย้ำข้อกังขาเรื่องความชอบธรรมในการขึ้นมาสืบทอดอำนาจของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองนั้นเป็นผู้มีบุญญาธิการด้วยสืบสายโลหิตมาจากราชวงศ์เก่า ดังที่มีคำรำลือว่าหากไม่ได้เป็นผู้สืบสายโลหิตจากราชวงศ์เก่านั้นจะไม่มีการบูรณปฏิสังขรณ์ได้สำเร็จ สอดคล้องกับคำประกาศที่กล่าวอ้างถึงในโคลงเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนารายณ์ด้วยนั่นเอง

ข้อความดังกล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่า สุนทรียภาพต่อรูปทรงพระปรางค์มีความเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือพระปรางค์ในสมัยอยุธยาตอนต้นมีลักษณะเป็นพระปรางค์ซึ่งในพระราชพงศาวดารกล่าวว่า “ตัว/ลำ” อันสืบเนื่องมาจากเทคนิควิธีในการก่อสร้าง ตลอดจนเป็นพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยานั้นได้รับอิทธิพลสืบเนื่องมาจากพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรีซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากปราสาทแบบศิลปะเขมรสมัยบายนที่รุ่งเรืองอยู่ในเมืองลพบุรีมาอีกต่อหนึ่ง

ทั้งนี้ อาจเป็นผลมาจากการที่ช่วงต้นรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองมีการส่งช่างไปสำรวจวัดปราสาทที่เมืองพระนครหลวงเพื่อจำถ้ายแบบนำมาก่อสร้างที่อยุธยา ดังกล่าวถึงในพงศาวดาร มีใจความว่า “ศักราช 993 ปีมะแมศก ทรงพระกรุณาให้ช่างออกไปถ้ายอย่างพระนครหลวง แลปราสาทกรุงเก่าทุกประเทศเข้ามา...” (พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน 2542: 169) ซึ่งการดังกล่าวคงได้สร้างความประทับใจในรูปทรงของปราสาทที่เมืองพระนครโดยเฉพาะอย่างยิ่งปราสาทนครวัดทำให้รูปทรงทางสถาปัตยกรรมของส่วนยอดพระปรางค์ที่ปฏิสังขรณ์ขึ้นไปใหม่มีระเบียบสัดส่วนที่สูงเพรียวมากขึ้น

ในราวปี พ.ศ. 2294 ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศมีคณะทูตจากลังกาเดินทางมาของพระสงฆ์สยามเพื่อสืบพระพุทธศาสนาจากกรุงศรีอยุธยากลับไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในเกาะลังกา กล่าวคือ พระเจ้าเกียรติศิริราชสิงหะ มีรับสั่งให้สามเณรสรณังกรแต่งพระราชสาส์นเป็นภาษามคธมาถวายพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ แล้วแต่งข้าราชการชาวสิงหลเป็นทูตานุทูต 5 นาย เชิญพระราชสาส์นและเครื่องบรรณาการมายังกรุงศรีอยุธยา (จดหมายเหตุระยะทางราชทูตลังกาเข้ามาขอพระสงฆ์สยาม 2546: 127) ในครั้งนั้นคณะทูตานุทูตได้เข้าเฝ้าพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และได้เข้าเยี่ยมชมวัดวาอารามต่างๆ ที่ถือว่าเป็นหน้าเป็นตาของพระนคร ซึ่งรวมทั้งวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาด้วย

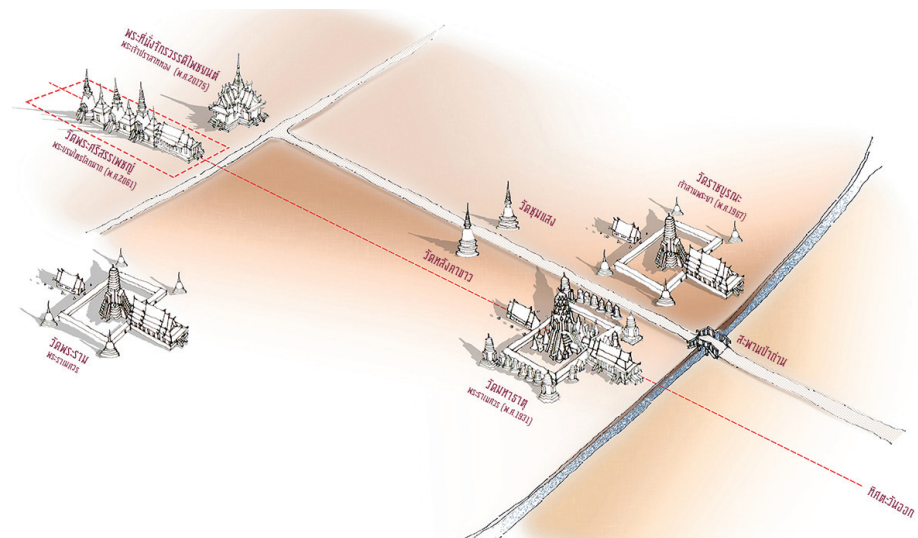
4. ผังบริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา และความสัมพันธ์กับผังเมือง

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงเหตุการณ์การสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีเมื่อปีพ.ศ. 1931 จากการที่พระองค์เสด็จประทับบนพระที่นั่งมิ่งคลาภิเษกแล้วเห็นปาฏิหาริย์พระธาตุ นำมาเปรียบเทียบกับระบบพิกัดทางภูมิศาสตร์จะเห็นว่า แนวแกนตะวันออกทางด้านตะวันออกดังกล่าวนี้เป็นแกนที่วิ่งตรงจากพระราชวังหลวงในสมัยอยุธยาตอนต้น ซึ่งก็คือที่ตั้งของวัดพระศรีสรรเพชญ์ เนื่องจากเคยเป็นพระราชวังหลวงในสมัยอยุธยาตอนต้น ต่อมาในสมัยพระบรมไตรโลกนาถได้โปรดยกวังสร้างเป็นวัดพระศรีสรรเพชญ์ เมื่อปี พ.ศ. 2061 แล้วขยับพระราชวังหลวงขึ้นไปทางเหนือของพื้นที่เดิม

ต่อมาในสมัยพระเจ้าสามพระยาได้มีการก่อสร้างวัดราชบูรณะหลังปี พ.ศ.1967 (พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ 2542: 214) ทั้งนี้ ในปี พ.ศ.1974 เสด็จไปตีเมืองพระนครหลวงได้ (พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ 2542: 214) ความน่าสนใจประการหนึ่ง คือ เมื่อสมเด็จพระเจ้าสามพระยาให้สถาปนาพระมหาธาตุวัดราชบูรณะขึ้นเคียงคู่กับพระศรีรัตนมหาธาตุยุยยานั้น ทำให้เกิดแกนที่สมมาตรขึ้นในการวางผังระดับเมือง (Urban Scale) กล่าวคือ จากแกนของสะพานป่าถ่านนั้นมุ่งตรงไปยังทิศตะวันตกกลายเป็นแกนที่สำคัญเนื่องจากทางทิศตะวันตกนั้นเป็นที่ตั้งของพระราชวังหลวง (หมายเลข 14 ในภาพที่ 1) โดยมีพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา และพระมหาธาตุวัดราชบูรณะตั้งขนานบนดั่งกล่าว ยิ่งเมื่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองสร้างพระมหาปราสาทองค์หนึ่งแล้วให้พระราชทานนามว่า “ศิริยโสธรมหาพิมานบันยงค์” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) 2542: หน้า 379) แต่ก็ได้เปลี่ยนนามใหม่เป็น “จักรวัติไพชยนต์มหาปราสาท” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) 2542: หน้า 379) (หมายเลข 13 ในภาพที่ 1) เมื่อปี พ.ศ. 2175 ยิ่งตอกย้ำความสำคัญของแกนดังกล่าว และที่น่าสนใจก็คือแกนดังกล่าวนี้เหมือนกับแกนทางด้านทิศตะวันออกของเมืองศรีอยุธยาที่เริ่มต้นจากสะพานศิลาแลงข้ามแม่น้ำเสียมเรียบ ในปัจจุบันเรียกสะพานดังกล่าวว่า “สเปียน ทมอร์ (Spean Thma)” ซึ่งแปลว่า สะพานหิน ถัดเข้ามาจะพบปราสาท 2 หลังวางตัวขนานบนดั่งกล่าว คือ “ปราสาทเจ้าสายเทวดา (Chau Say Tevoda)” และ “ปราสาททอมมานนท์ (Thommanon)” เมื่อมุ่งตรงไปยังทิศตะวันตกจะผ่านประตูชัยซึ่งเป็นแกนที่มุ่งตรงไปยังลานหน้าพระที่นั่ง ซึ่งปัจจุบันเรียกว่า “ลานช้าง (Elephant Terrace)” ความสัมพันธ์ดังกล่าวมาข้างต้นจึงสะท้อนให้เห็นว่าการวางผังดังกล่าวนี้ไม่ใช่เป็นเรื่องบังเอิญ แต่เป็นการออกแบบวางผังเมืองอย่างจงใจ

ภาพที่ 1: แผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมแสดง (ภาพบน) ภาพถ่ายดาวเทียมเมืองพระนคร แสดงให้เห็นแกนในแนวตะวันออก-ตะวันตก (ภาพล่าง) ภาพถ่ายดาวเทียมกรุงศรีอยุธยา แสดงให้เห็นแนวแกนตะวันออก-ตะวันตก

ภาพที่ 2: ภาพแสดงที่ตั้งของวัดสำคัญบนแกนตะวันออก-ตะวันตก จากแกนเดิม คือ แกนจากพระราชวังหลวงมายังวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา ซึ่งเป็นแกนที่เกิดขึ้นในสมัยพระราเมศวร แต่ต่อมาในสมัยพระบรมไตรโลกนาถได้ยกพระราชวังหลวงมาวัดพระศรีสรรเพชญ์ แม้ว่าจะต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าสามพระยาจะเกิดแกนใหม่แต่ก็ยังอยู่ในแนวตะวันออก-ตะวันตกเช่นเดิม คือ จาก “สะพานป่าอ้อ” ผ่าน “วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ” ทางซ้ายมือ และ “วัดราชบูรณะ” ทางขวามือ จากนั้นผ่าน “วัดหลังคาขาว” ทางซ้ายมือ และ “วัดชุมแสงทาง” ขวามือ จากนั้นตรงไปยังพระที่นั่งจักรวาลดิโยชนด ซึ่งในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองหลวงที่โปรดฯ ให้สร้างพระที่นั่งจักรวาลดิโยชนดซึ่งเทียบได้กับลานพระราชวังที่เมืองพระนครหลวง ทำให้แกนตะวันออก-ตะวันตกนี้มีมาสมบูรณ์แบบและเทียบได้กับแกนหลักทางตะวันออกของเมืองพระนครหลวงด้วย

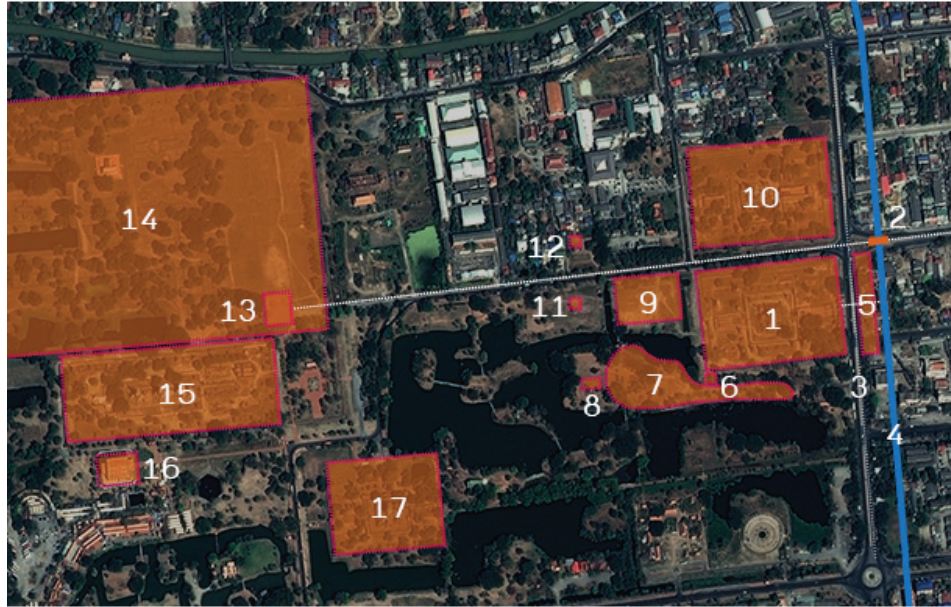
วัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาเป็นวัดที่สำคัญที่สุดของเมืองในสมัยอยุธยาตอนต้นเนื่องจากทำหน้าที่เป็นหลักเป็นประธานของบ้านเมือง ที่ตั้งสัมพันธ์ของวัดมีดังนี้

“ด้านทิศตะวันออก” จรด “ถนนชีกุน” (หมายเลข 3 ในภาพที่ 3) และทางตะวันออกเฉียงเหนือของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา คือ “สะพานป่าถ่าน” (หมายเลข 2 ในภาพที่ 3) ซึ่งแต่เดิมเป็นตลาดหน้าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา มีร้านขายเสื่อตะนาวศรี เสื่อแขก เครื่องอัฐบริขาร เครื่องบวชนาค เครื่องทอดกฐิน คือ ฝาบาตร เชิงบาตร กราด (ไม้กวาดยาวสำหรับกวาดลานวัด) ตาลปัตร ตะลุ่มโอ ชื่อว่า “ตลาดบริขาร” (วินัย พงศ์ศรีเพียร 2551: 78) (หมายเลข 5 ในภาพที่ 3) นอกจากนี้หน้าวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยายังมี “ตลาดแลก” (หมายเลข 5 ในภาพที่ 3) เป็นศาลาห้าห้องที่ผู้คนจะเอาข้าวของเครื่องใช้โลหะเก่า เช่น พร้า ขวาน มีดที่ชำรุดแล้วมาแลกกับดั่งเม ข้าวพอง เป็นต้น (วินัย พงศ์ศรีเพียร 2551: 82)

“ด้านทิศใต้” ปัจจุบันเป็นที่ว่างโล่งจึงใช้เป็นส่วนบริการนักท่องเที่ยว และมีวัดที่มีพระปรารักษ์เป็นประธานของวัดชื่อ “วัดนก” (หมายเลข 6 ในภาพที่ 3) ซึ่งตั้งอยู่คล้ายไปทางตะวันตกเฉียงใต้ พื้นที่ส่วนนี้ในอดีตนั้นเป็นที่ตั้งของบ้านเรือนชาวมอญที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ในกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมีหลักฐานประวัติศาสตร์กล่าวว่าเป็นครัวมอญที่เคลื่อนย้ายมาพร้อมสมเด็จพระนเรศวรซึ่งส่วนหนึ่งเป็นเครื่องญาติของพระมหาเถรคันฉ่อง พระยาเกียรติ พระยาราม (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) 2542: 283) พื้นที่ว่างโล่งบริเวณนี้จึงเคยมีบ้านเรือนตั้งถิ่นฐาน และตลาดชื่อ “ตลาดมอญ” (หมายเลข 7 ในภาพที่ 3) มีร้านขายทั้งคนไทย คนมอญ ขายขัน พานน้อย พานใหญ่ เครื่องทองเหลือง มีของสดขายตอนเช้าและตอนเย็น (วินัย พงศ์ศรีเพียร 2551: 82) ถัดออกไปทางทิศใต้จะจรดกับบึงพระรามซึ่งเป็นเส้นทางสำคัญสัญจรของผู้คน

“ด้านทิศตะวันตก” เมื่อพิจารณาจากแนวกำแพงแก้วด้านหน้าของพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา ผู้คนทั่วไปจะคิดว่าหมดเขตของวัดแต่เพียงเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้วกำแพงดังกล่าวนี้ทำหน้าที่กั้นเขตพุทธาวาสเท่านั้น ถัดจากแนวกำแพงไปเล็กน้อยจะเป็นคูน้ำกว้างมากนิก และมีพื้นที่ว่างโล่งผืนใหญ่ ซึ่งพื้นที่บริเวณนี้เองซึ่งเคยเป็นที่ตั้งของ “เขตสังฆาวาสของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ” (หมายเลข 9 ในภาพที่ 3) โดยเฉพาะเป็นที่ตั้งของตำหนักพระสังฆราชของกรุงศรีอยุธยาด้วย ดังปรากฏกล่าวถึงในเอกสารคณะทูตานุทูตจากลังกาที่ได้มีโอกาสมานมัสการพระสังฆราชวาสนอกจากนี้ ยังประกอบไปด้วยกุฏิใหญ่น้อยมากมายสำหรับพระภิกษุสามเณรจำพรรษา และยังมีที่พักของพวกข้าพระโยมสงฆ์ที่คอยอุปฐากพระสงฆ์ด้วย (จดหมายเหตุระยะทางราชทูตลังกาเข้ามาขอพระสงฆ์สยาม 2546: 138-140)

“ด้านทิศเหนือ” จรดถนนที่วิ่งตรงในแนวแกนตะวันออก-ตะวันตกจากสะพานป่าถ่านไปยังพระราชวังหลวง ปัจจุบันเรียกชื่อว่าถนนนเรศวร ซึ่งถนนสายนี้ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองได้ถูกกล่าวไว้ในเอกสาร “พรรณนาเรื่องอาณาจักรสยาม (Description of the Kingdom of Siam)” ของฟานฟลิตว่า “..มีเพียงถนนสายเดียวและมีทางเดินเล็กๆ สองสายเท่านั้นที่ตรงไปยังพระราชวัง” (พรรณนาเรื่องอาณาจักรสยาม 2546: 18) ซึ่งได้ถูกใช้เป็นเส้นทางเสด็จพระราชดำเนินทางสถลมารคมายังวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาเป็นประจำทุกปี ดังข้อความกล่าวพรรณนาไว้ว่า “ขบวนเสด็จทางสถลมารคไม่จัดเหมือนกันทุกปี แต่บางครั้งก็จัดดังนี้ คือ ตอนแรกออกมาจากพระราชวังเป็นระเบียบสง่างาม ตรงไปยังวัดสำคัญชื่อว่าหน้าพระธาตุ” (พรรณนาเรื่องอาณาจักรสยาม 2546: 33) ถัดไปเล็กน้อย คือ ที่ตั้งของ “วัดราชบูรณะ” (หมายเลข 10 ในภาพที่ 3)

1. วัดพระมหาธาตุ	9. เขตสังฆาวาสวัดมหาธาตุ
2. สะพานป่าถ่าน	10. วัดราชบูรณะ
3. ถนนชีกุน	11. วัดหลังคาขาว
4. คลองข้าวเปลือก	12. วัดชุมแสง
5. ตลาดบิหาร และตลาดแลก	13. พระที่นั่งจักรีวัดโพชนัด
6. วัดนก	14. พระราชวังหลวง
7. ตลาดมอญ และชุมชนมอญ	15. วัดพระศรีสรรเพชญ์
8. วัดโพ	16. วิหารมงคลบพิตร

ภาพที่ 3: แผนที่แสดงที่ตั้งสัมพันธ์ของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุกับองค์ประกอบระดับผังเมืองอื่นๆ

5. พัฒนาการทางสถาปัตยกรรมพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยาจากการศึกษาเอกสารทางประวัติศาสตร์ และการสำรวจรังวัด

ในเนื้อหาส่วนนี้จะนำเสนอเรื่องลักษณะทางสถาปัตยกรรม และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยา ทั้งนี้ใช้ข้อมูลจากการสำรวจรังวัดด้วยเครื่องมือวัดระยะแบบปกติ และการใช้เทคโนโลยีการเลเซอร์สแกน 3 มิติ รวมทั้งการศึกษาเปรียบเทียบกับพัฒนาการทางสถาปัตยกรรมในแหล่งอื่นๆ ที่สามารถกำหนดอายุได้ชัดเจน ตลอดจนการบูรณาการเข้ากับองค์ความรู้ทางประวัติศาสตร์ที่รับจากการทำสารัตถะวิพากษ์ และการอ่านเอกสารทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง จากนั้นจึงนำมาจัดทำแบบเพื่อการสันนิษฐานรูปแบบเพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรูปทรงทางสถาปัตยกรรมต่อไป

5.1 ลักษณะทางสถาปัตยกรรมพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาเมื่อแรกสถาปนา

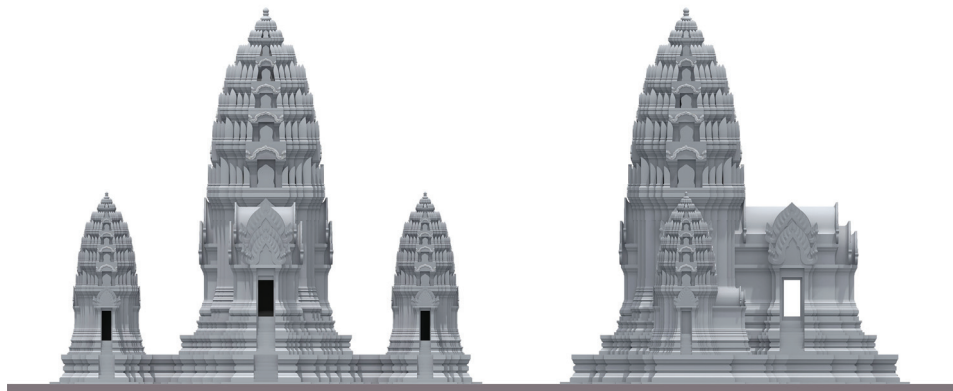
5.1.1 การวางผังพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา

จากการศึกษาของเกรียงไกร เกิดศิริ และคณะ (2558) เสนอว่า “พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา” สถาปนาขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 1931 ในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่กลับมาครองราชย์ยังกรุงศรีอยุธยาอีกครั้ง เนื่องจากการครองราชย์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 1913 ได้ถูกสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพระงั่ว) จากเมืองสุพรรณบุรีมาเสวยราชสมบัติแทน เป็นเหตุให้สมเด็จพระรามาธิบดีต้องไปครองเมืองลพบุรี จนกระทั่งเมื่อสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 สวรรคตแล้วพระเจ้าทองหล่อผู้เป็นพระราชโอรสขึ้นครองราชย์ สมเด็จพระรามาธิบดีจึงกรีธาทัพจากลพบุรีลงมาเพื่อชิงราชสมบัติคืน และปราบดาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ครองกรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งที่ 2 ในปี พ.ศ. 1931 ด้วยเหตุดังกล่าวจึงสันนิษฐานได้ว่าพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาเมื่อแรกสร้างนั้น ย่อมได้รับอิทธิพลในแง่ของความเชื่อ ความศรัทธา ตลอดจนรูปทรงทางสถาปัตยกรรมจาก “พระมหาธาตุลพบุรี” มาไม่มากนักน้อย (เกรียงไกร เกิดศิริ และคณะ, 2558)

ทั้งนี้ ช่วงเวลาในการสถาปนา “พระมหาธาตุลพบุรี” นั้น มีข้อสันนิษฐานว่าควรสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 19 (กวิฏฐ ตั้งจรัสวงศ์ 2557 (หน้า 147-168): 147) คือ ราวปี พ.ศ. 1800-1900 (สมคิด จิระทัศนกุล 2554: 71) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่เขมรเสื่อมอำนาจลง ทว่าก่อนจะมีการสถาปนากรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี ประมาณ 100 ปี ทั้งนี้ ศาสตราจารย์ Jean Boisselier ได้เสนอว่าเป็นช่วงเวลาที่เขมรหมดสิ้นอำนาจลงจากลุ่มน้ำเจ้าพระยา และเมืองลพบุรีนั้นก็มิใช่ปกครองของตนเอง ดังปรากฏหลักฐานว่าลพบุรีได้ส่งคณะทูตไปยังจีนอย่างน้อย 3 ครั้ง ระหว่างปี 1932-1842 (Jean Boisselier, 2508: 37) นอกจากนี้ ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร. สันติ เล็กสุขุม ได้ศึกษาลวดลายปูนปั้นที่ประดับบนองค์ปรางค์และให้ข้อคิดเห็นว่าลวดลายยังรักษาระเบียบแบบเขมรไว้ได้มาก จึงสันนิษฐานว่าพระมหาธาตุลพบุรีนี้สร้างขึ้นก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาราว 100 ปี (สันติ เล็กสุขุม 2544: 153) เนื่องจากสะท้อนความสัมพันธ์กับศิลปะก่อนสมัยอยุธยาที่ยังมีกลิ่นอายว่าได้รับแรงบันดาลใจจากศิลปะสถาปัตยกรรมเขมรที่เผยแพร่เข้ามายังดินแดนภาคกลางของไทย

สำหรับพระมหาธาตุ ลพบุรี นั้นมีการวางผังประกอบด้วยพระปรางค์ประธานตรงกลาง และมีพระปรางค์บริวารขนาดด้านข้าง ซึ่งในปัจจุบันได้พังทลายลงแล้ว สิ่งที่เป็นที่น่าสังเกต คือ วัสดุในการก่อสร้างพระปรางค์ประธาน และพระปรางค์บริวารนั้นใช้วัสดุก่อสร้างที่แตกต่างกัน กล่าวคือพระปรางค์ประธานก่อสร้างด้วยศิลาแลง ในขณะที่พระปรางค์บริวารนั้นก่อสร้างด้วยอิฐเป็นหลัก จากการศึกษาของอาจารย์กวิฏฐ ตั้งจรัสวงศ์ เสนอว่าพระปรางค์ประธาน และพระปรางค์บริวารถูกสร้างกันคนละคราวกัน แต่ต้องก่อนการสร้าง “พระมหาธาตุวัดพุทไธสวรรย์” “พระมหาธาตุวัดพระราม” (กวิฏฐ ตั้งจรัสวงศ์ 2557 (หน้า 147-168): 166) ทั้งนี้ มีพระมหาธาตุที่ควรสร้างในสมัยอยุธยาตอนต้นอีกองค์ คือ “พระมหาธาตุสุพรรณบุรี” (น.ณ ปากน้ำ 2541: 57) ที่มีการออกแบบวางผังให้เป็นพระปรางค์ที่วางตัวเรียงกันในแนวหน้ากระดาน 3 องค์

นอกจากนี้ ในกลุ่มของพระปรางค์ที่มีอายุเก่าแก่กว่าสมัยอยุธยาตอนต้นนั้นพบว่า มีความนิยมในการวางผังพระปรางค์ในลักษณะที่กล่าวมา อาทิเช่น “พระมหาธาตุราชบุรี” เป็นต้น ซึ่งแม้ว่าพระมหาธาตุราชบุรี นั้นจะมีการสร้างปรางค์บริวารอีกองค์ด้านหลัง ทำให้กลายเป็นมีพระปรางค์บริวาร 3 องค์ แต่ก็สะท้อนให้เห็นพัฒนาการว่ามาจากการสร้างพระปรางค์บริวารขนาดด้านข้างมาแต่เดิม

ภาพที่ 4: แบบสถาปัตยกรรมสันนิษฐานแสดงพระมหาธาตุลพบุรีที่มีพระปรางค์บริวารขนาดด้านข้าง

จากข้อมูลดังกล่าวมาข้างต้น ที่แสดงให้เห็นว่าพระมหาธาตุที่ก่อสร้างขึ้นก่อนหน้าสมัยอยุธยา รวมทั้งพระมหาธาตุในสมัยอยุธยาตอนต้นต่างก็มีการวางผังในลักษณะเป็นพระปรางค์ 3 องค์ วางตัวเรียงหน้ากระดานกัน โดยมีปรางค์ประธานตรงกลางมีขนาดใหญ่พระกว่าปรางค์ที่วางขนาดข้าง ทั้ง 2 องค์ ทำให้เกิดคำถามต่อเนื่องจาก หากว่า “พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา” ได้รับแรงบันดาลใจมาจากพระมหาธาตุลพบุรีแล้ว ถ้าเช่นนั้นลักษณะการวางผังของควรจะมีลักษณะเป็นเช่นไร เนื่องจากว่าพระปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรีนั้น มีการวางผังเป็นพระปรางค์ 3 องค์ โดยมีพระปรางค์องค์กลางมีขนาดใหญ่กว่าพระปรางค์ที่ขนาดข้างอยู่ ทั้งนี้ Hiram Woodward (2005) มีข้อเสนอที่น่าสนใจว่าการวางผังเรียงตัวในแนวเดียวกัน 3 องค์นี้อาจเป็นลักษณะการวางผังที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทดั้งเดิมที่ปรากฏในพม่าและลุ่มน้ำเจ้าพระยาที่เก่าแก่กว่าสมัยรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (Hiram Woodward, 2005)

ทั้งนี้ รูปแบบการวางผังพระปรางค์ที่วางเรียงกัน 3 องค์ ดังกล่าวนั้นยังปรากฏมายังการก่อสร้าง “พระมหาธาตุวัดพุทไธสวรรย์” ซึ่งตามหลักฐานประวัติศาสตร์กล่าวว่าสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าอู่ทอง ดังเนื้อความดังนี้ “ศักราช 715 ปีมะเส็งเบญจศก (พ.ศ.1896) วันพฤหัสบดี เดือน 4 ขึ้น 1 ค่ำ เพลา 2 นาฬิกา 5 บาท ทรงพระกรุณาตรัสว่า ที่พระตำหนักเวียงเหล็กนั้น ให้สถาปนาพระวิหารและพระมหาธาตุเป็นพระอาราม แล้วให้นามชื่อวัดพุทไธสวรรย์” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) 2542: 214) ซึ่งเมื่อพิจารณาถึงการวางผังขององค์พระมหาธาตุก็ยิ่งปรากฏร่องรอยของการวางผังแบบที่มีสิ่งก่อสร้างวางตัวเรียงกัน 3 องค์ ทว่าอาคารที่ขนาดข้างของพระปรางค์ประธานได้กลายเป็นอาคารทรงมณฑป ซึ่งสันนิษฐานว่ามีการซ่อมแก้ไขในชั้นหลัง แต่อย่างไรก็ตาม เป็นการซ่อมแก้ไขรูปทรงในสมัยอยุธยาตนเอง

นอกจากนี้ ลักษณะที่ยังปรากฏเด่นชัดคือ “พระมหาธาตุวัดพระราม” ซึ่งในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) กล่าวว่าสร้างขึ้นในสมัยพระบรมไตรโลกนาถ ดังใจความว่า “...ที่ถวายเป็นพระเพลิงสมเด็จพระรามาริบัติที่พระองค์สร้างกรุงนั้นให้สถาปนาพระมหาธาตุ และพระวิหารเป็นพระอารามหลวงให้นามชื่อว่า วัดพระราม” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) 2542: 219) จะเห็นได้ว่าข้อความชุดดังกล่าวนี้เป็นความสับสนของผู้คัดลอก เนื่องจากในเนื้อหาก่อนหน้านี้กล่าวว่า “พระรามเศรษฐีเจ้าผู้เป็นพระราชกุมารขึ้นเสวยราชสมบัติทรงพระนามชื่อพระบรมไตรโลกนาถ...” (พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) 2542: 219) ซึ่งหากเปรียบเทียบข้อความเดียวกันในพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์กล่าวว่า “...จึงพระราชกุมารท่านสมเด็จพระรามเศรษฐีเสวยราชสมบัติ ทรงพระนามสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ” (พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ 2542: 215) จึงทำให้เนื้อหาในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ได้เขียนขยายความในกรณีการสถาปนาพระมหาธาตุวัดพระรามขึ้นโดยนำไปใส่ไว้เป็นเนื้อหาภายใต้รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งความเป็นจริงแล้ววัดพระรามต้องถูกสร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระรามเศรษฐี ทั้งนี้ ก็จะได้เห็นว่าพระปรางค์ประธานวัดพระรามนั้นก็มีการวางผังเป็นพระปรางค์ที่วางตัวเรียงกัน 3 องค์เช่นเดียวกัน

จากข้อมูลดังกล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่า พระปรางค์ประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาเมื่อแรกสร้างในรัชกาลสมเด็จพระรามเศรษฐีในปี พ.ศ. 1931 นั้น อาจเป็น “พระปรางค์ประธานที่มีพระปรางค์คู่วางตัวขนานด้านข้าง” เนื่องจากการที่เรือนยอดของพระปรางค์ได้พังทลายลงมาในครั้งรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม อาจก่อให้เกิดความเสียหายแก่พระปรางค์คู่ด้านข้าง จนเมื่อมีการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2176 ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งในการปฏิสังขรณ์ครั้งนั้นมีการปรับแก้รูปทรงของพระมหาธาตุให้มีความสูงเพิ่มขึ้น รวมทั้งมีการก่อเพิ่มความยาวของมุขกอดด้วยอิฐเข้าไปชนกับโครงสร้างเรือนธาตุเดิมที่ก่อด้วยศิลาแลงตามสุนทรียภาพใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไป จึงอาจเป็นเหตุให้มีการก่อสร้างทับลงบนฐานของพระปรางค์บริวารที่เคยขนานข้างของพระปรางค์ประธานอยู่ก็เป็นได้ ทั้งนี้ หากมีวิทยากรในการสำรวจที่ก้าวหน้า หรือมีโครงการบูรณะและสำรวจทางโบราณคดี หากได้พิสูจน์ทราบถึงลักษณะการวางผังของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาเมื่อแรกสร้างนั้นมีลักษณะเป็นเช่นไรก็จะเกิดประโยชน์ต่อวงการวิชาการอีกไม่น้อย

ภาพที่ 5: แสดงแบบสันนิษฐานพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยา เมื่อแรกสถาปนาใน ปี พ.ศ. 1931 ในรัชกาล สมเด็จพระรามาธิบดี พ.ศ. 1931 (ภาพซ้าย) ในกรณีที่เป็นพระปรางค์ประธานองค์เดียว (ภาพขวา) ใน กรณีที่เป็นพระปรางค์ประธาน และมีปรางค์บริวารขนาดด้านข้าง ซึ่งทั้งนี้ ไม่อาจจะชี้ชัดลงไปว่าเป็นแบบใด จำเป็นต้องมีการสำรวจทางโบราณคดี ในการศึกษาให้ข้อมูลได้เพียงพอว่าสามารถเป็นไปได้ทั้ง 2 แนวทาง ตามที่มีหลักฐานแวดล้อมดังกล่าวมาในเนื้อหา

5.1.2 ความสูงของพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยา

จากที่กล่าวมาข้างต้นว่า การสถาปนาพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยาได้รับแรงบันดาลใจจากพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี ทั้งนี้จากการสำรวจวัดพระปรางค์ประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี ได้ความสูงตั้งแต่ระดับพื้นดินถึงจอมโมลี ประมาณ 28 เมตร หรือประมาณ 14 วา ย้อนกลับ มาพิจารณาจากหลักฐานพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่กล่าวถึงความสูงของพระศรีรัตนมหาธาตุ อุยธยามีความสูงตั้งแต่ฐานถึงจอมโมลี 19 วา และยอดนพศูลสูง 3 วา ทั้งนี้ ความสูงของพระศรี รัตนมหาธาตุอุยธยายังถูกกล่าวถึงอีกครั้งในช่วงรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททองด้วย จึงทำให้ค่อนข้างแน่ใจได้ว่าสัดส่วนที่กล่าวมานั้นเป็นความสูงของพระปรางค์ประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยา อย่างแน่นอน ซึ่งทั้งนี้ หากเทียบเป็นมาตราวัดสากลนั้นจะเทียบได้ประมาณ 38 เมตร หรือมีความ สูงประมาณ 12 ชั้นในสมัยปัจจุบัน และมีความสูงของยอดนพศูลประมาณ 6 เมตร โดยเฉพาะ ลักษณะการซ้อนชุดฐานบัวลูกฟักซ้อนกัน 3 ชั้น ทำให้กลายเป็นองค์เรือนธาตุนั้นตั้งเทินอยู่บนฐานที่สูง ประมาณ 9.50 เมตร เพราะฉะนั้นความสูงของตัวเรือนจนถึงยอดจอมโมลีควรจะมีความสูงประมาณ 28.5 เมตร ซึ่งเมื่อนำความสูงที่ได้จากการสำรวจวัดนำมาหักลบกับความสูงที่กล่าวถึงไว้ในเอกสาร ทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวนี้จึงนำมาสู่การสันนิษฐานรูปแบบของพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยา

ทั้งนี้ อาจารย์พิชญา สุ่มจินดา เสนอว่าการซ้อนฐานสูงดังกล่าวนี้ได้รับอิทธิพลมาจาก ปราสาทพระปิตุ X ในกลุ่มปราสาทพระปิตุ ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 8 (ครอง ราชย์ระหว่าง พ.ศ. 1813-1838) ซึ่งเป็นปราสาทที่ยกฐานสูงแตกต่างไปจากปราสาทหลังอื่นๆ ในเมือง พระนครที่สร้างขึ้นก่อนหน้า (พิชญา สุ่มจินดา 2557: 199) ซึ่งอาจจะส่งอิทธิพลมาสู่การออกแบบพระ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุอุยธยา แต่ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาเงื่อนไขการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุจะ

เห็นว่ามีความจำเป็นต้องสร้างชุดฐานซ้อนชั้นสูง จึงทำให้ลักษณะการซ้อนฐานสูงดังกล่าวขึ้นไปพ้องกับปราสาทพระปิตุด้วยก็เป็นได้ อย่างไรก็ตาม เมื่อมีการศึกษาลักษณะทางสถาปัตยกรรมของปราสาทหินในเมืองพระนครโดยละเอียดจะพบว่า มีปราสาทอีกหลายองค์ที่สร้างในลักษณะยกฐานสูง ทว่ามีองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอื่นๆ อยู่ร่วมด้วย จึงทำให้คุณลักษณะของการเป็นปราสาทยกฐานสูงไม่ได้แสดงออกมาอย่างชัดเจนนัก เช่น ส่วนพระปรางค์ประธานของปราสาทนครวัด เป็นต้น

ภาพที่ 6: แบบสถาปัตยกรรมเปรียบเทียบสัดส่วนและความสูงของพระมหาธาตุ ลพบุรี (ซ้าย) มีระยะความกว้างรวมของฐานด้านหน้า ประมาณ 15.52 เมตร สูง ประมาณ 28 เมตร ซึ่งได้ข้อมูลจากการสำรวจจริงวัด และพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา (ขวา) ซึ่งได้ข้อมูลในการทำแบบสันนิษฐานจากการสำรวจจริงวัด และการข้อมูลความสูงจากพระราชพงศาวดาร ทั้งนี้มีระยะความกว้างรวมของฐานด้านหน้า 22.03 เมตร และความสูงประมาณ 38 เมตร

ภาพที่ 8: แบบแสดงลักษณะทางสถาปัตยกรรมของปราสาทนครวัด จะเห็นได้ว่าเมื่อแสดงข้อมูลของลักษณะทางสถาปัตยกรรมด้วยภาพตัด (Section) จะเห็นว่าพระปรางค์ประธานก็ถูกออกแบบให้เป็นปราสาทยกฐานสูง ทว่าเมื่อมองในภาพรวมจะดูส่วนระเบียงคด และอาคารหลังอื่นๆบ้าง ทำให้เห็นเฉพาะส่วนเรือนยอดเท่านั้น

ภาพที่ 7: ปราสาทพระปิลุ X ซึ่งเป็นปราสาทจักรมุขฐานสูง (ภาพซ้าย) แสดงภาพรวมของปริมาตรของตัวปราสาทที่ยกฐานสูง และมีทางเข้าทั้ง 4 ด้าน (ภาพขวา) แสดงบันไดทางขึ้นปราสาทพระปิลุ X

5.1.3 การตกแต่งชั้นอัสตงของพระศรีรัตนมหาธาตุอุยยาเมื่อแรกสถาปนา

เนื่องจากว่าพระมหาธาตุองค์เดิมเมื่อแรกสถาปนานั้นได้พังทลายลงมาจนถึงชั้นอัสตง คำถามที่มีต่อลักษณะทางสถาปัตยกรรมพระศรีรัตนมหาธาตุอุยยาอีกประการหนึ่ง คือ ลักษณะการประดับตกแต่งชั้นอัสตงของพระศรีรัตนมหาธาตุอุยยาควรเป็นอย่างไร

ในการนี้ หากพิจารณาพระมหาธาตุลพบุรีที่สร้างขึ้นก่อนหน้า และเป็นแม่แบบสำคัญให้แก่พระมหาธาตุองค์ต่างๆ ในลุ่มน้ำเจ้าพระยานั้น จะเห็นได้ว่าชั้นอัสตงซึ่งถือว่าเป็นชั้นหลังคาชั้นแรกที่อยู่เหนือเรือนธาตุขึ้นไปนั้น ซึ่งจะต่อขึ้นไปด้วยเรือนยอดชั้นถัดไปที่จะต้องลดขนาดของผังลงเพื่อรวบให้ยอดนั้นเป็นกระพุ่ม จึงจะเห็นได้ว่าพื้นที่ชั้นอัสตงที่เรือนยอดชั้นต่อไปเพินอยู่นั้นจะมีพื้นที่ว่างเหลืออยู่ จึงมีการออกแบบเป็นกลีบขนุนซึ่งมีความหมายเป็นดังขุมวิมานชั้นต่างๆ ของสรวงสวรรค์ ทว่าด้วยพื้นที่ที่ติดตั้งกลีบขนุนนั้นอยู่ตรงมุมที่ต้องมองได้จากทิศทางต่างๆ จึงออกแบบวิมานดังกล่าวให้มีลักษณะพับครึ่งหักมุมสัมพันธ์กับพื้นที่ที่ติดตั้ง อย่างไรก็ดี ในพระปรางค์ที่มีขนาดเล็ก หรือมีพัฒนาการต่อมาในชั้นหลังความหมายของการเป็นวิมานได้เลือนไป เนื่องจากพื้นที่บนผิวหน้าของกลีบขนุนที่จะสามารถนำเสนอข้อมูลอย่างตรงไปตรงมาได้นั้นมีขนาดเล็กลง ในการนี้จึงมีการลดรูปที่ซับซ้อนลงเหลือเป็นรูปทรงนามธรรมดังที่ปรากฏนั่นเอง

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างพระศรีรัตนมหาธาตุอุยยากับพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรีก็เห็นจะมีข้อเสนอว่า การตกแต่งชั้นอัสตงของพระศรีรัตนมหาธาตุอุยยาควรตกแต่งด้วยกลีบขนุนเช่นเดียวกัน หากแต่ว่า มีข้อขัดแย้งที่ทำให้ต้องเปิดมุมมองของการสันนิษฐานเพิ่มเติมอีกมุมมองคือ เนื่องจากว่าพระมหาธาตุวัดพระรามซึ่งสร้างในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีเช่นเดียวกันนั้นก็มีกรอบตกแต่งตรงชั้นอัสตงด้วยประติมากรรมรูปครุฑพาวินมูประธาน และมูย่อยตกแต่งด้วยประติมากรรมรูปเทวดาประทับยืน ทั้งนี้ ในสถานภาพความรู้ปัจจุบันยังไม่มีข้อเสนอใดๆ ว่าการตกแต่งชั้นอัสตงของพระมหาธาตุวัดพระรามที่เป็นรูปครุฑกับเทวดานั้นเกิดขึ้นตั้งแต่เมื่อแรกสถาปนาองค์พระปรางค์หรือไม่ หรือมีการซ่อมแก้ไขในการบูรณปฏิสังขรณ์ในชั้นหลัง

จากการศึกษาของปณณช หวังดำรงทรัพย์ (2552) เสนอว่า การตกแต่งด้วยประติมากรรมรูปครุฑนั้นเริ่มเกิดขึ้นที่พระปรางค์วัดนครโกษา ลพบุรี ซึ่งได้รับแบบอย่างมาจากการทำนาคปักของปราสาทขอม ทั้งนี้ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตกแต่งมาสู่การใช้ประติมากรรมรูปครุฑประดับนั้นเป็นผลมาจากการปรับเปลี่ยนเปลี่ยนรูปทรงหลังคาเรือนยอด

เนื่องด้วยข้อมูลที่บ่งชี้ดังกล่าวนี้ยังไม่มีมากพอที่จะชี้ชัดได้ เมื่อนำมาศึกษาเปรียบเทียบกับารตกแต่งชั้นอัสตงของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาว่ามีโอกาสจะเป็นได้ทั้ง 2 แนวทาง คือ การตกแต่งด้วยกลีบนูนเช่นเดียวกับพระมหาธาตุลพบุรีที่เป็นแรงบันดาลใจ หรืออาจจะตกแต่งด้วยประติมากรรมรูปครุฑและเทวดาเช่นเดียวกับพระมหาธาตุวัดพระรามที่สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีเช่นเดียวกัน (ดูภาพที่ 9) จนกว่าจะมีการศึกษาและสามารถบ่งชี้ได้ว่าประติมากรรมตกแต่งบนชั้นอัสตงของพระมหาธาตุวัดพระรามนั้นถูกสร้างขึ้นมาพร้อมกับองค์พระปรางค์หรือไม่

ภาพที่ 9: การตกแต่งชั้นอัสตงของพระมหาธาตุต่างๆ ที่สถาปนาขึ้นก่อนหน้า และร่วมสมัยกับพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา (ซ้าย) การตกแต่งชั้นอัสตงพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรีด้วยกลีบนูน (กลาง) การตกแต่งชั้นอัสตงพระมหาธาตุวัดพุทธโสธรด้วยกลีบนูน (ขวา) การตกแต่งชั้นอัสตงพระมหาธาตุวัดพระรามด้วยประติมากรรมปูนปั้นรูปครุฑที่ตำแหน่งมุมประธาน และมุมรองตกแต่งด้วยกลีบนูนปั้นตกแต่งด้วยรูปเทวดา

ภาพที่ 10: แบบสถาปัตยกรรมเปรียบเทียบพระปรางค์มหาธาตุอยุธยาเมื่อแรกสร้างในประเด็นการตกแต่งชั้นอัสตง ภาพทางซ้ายมือ คือ การตกแต่งชั้นอัสตงด้วยการใช้กลีบบนเช่นเดียวกับพระมหาธาตุลพบุรี สำหรับภาพทางขวามือ คือ การตกแต่งชั้นอัสตงโดยใช้ประติมากรรมรูปครุฑและเทวดาประทับยืน เช่นเดียวกับการตกแต่งพระมหาธาตุวัดพระรามซึ่งสร้างในรัชกาลสมเด็จพระนเรศวรเช่นเดียวกัน

5.1.4 การตกแต่งสันหลังคามุขทิศตะวันออกของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา

เมื่อแรกสถาปนา

สืบเนื่องจากการยืนยันมุขทิศด้านตะวันออกมายาวกว่ามุขด้านอื่นๆ ซึ่งทำหน้าที่เป็นเพียงมุขสัญลักษณ์ หาได้เป็นทางเข้าสู่ห้องครรภคฤหะเช่นมุขทางด้านตะวันออกไม่ ทั้งนี้ จึงนำไปสู่คำถามที่ว่า “บนสันหลังคาของมุขทิศด้านตะวันออกของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยานั้นเคยมีสถูปขนาดเล็กตั้งอยู่หรือไม่” เนื่องมาจากพระมหาธาตุลพบุรีที่ก่อสร้างก่อนหน้านั้นไม่มีการสร้างสถูปบนสันหลังคามุขทิศตะวันออก อย่างไรก็ตาม แม้พระมหาธาตุลพบุรีควรจะส่งอิทธิพลต่อพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา แต่ทว่าด้วยการอายุการก่อสร้างที่ห่างกันเป็น 100 ปี ทำให้ความนิยมในรูปทรง และลักษณะทางสถาปัตยกรรมก็คงเปลี่ยนแปลงไปด้วย ดังตัวอย่างเช่น ความสูงของชุดฐานซ้อนชั้นซึ่งพระมหาธาตุลพบุรีมีความสูงประมาณ 3.6 เมตร แต่ทว่าความสูงของชุดฐานซ้อนชั้นของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยานั้นมีความสูงประมาณ 9.5 เมตร นอกจากนี้ พระมหาธาตุวัดพระรามที่สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระนเรศวรเช่นเดียวกันนั้นก็มีการสร้างสถูปทรงปรางค์บนสันหลังคามุขทิศด้วยเช่นกัน (ดูภาพที่ 12)

ทั้งนี้ บนสันหลังคามุขทางด้านทิศตะวันออกของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาอาจจะมี หรืออาจไม่มีสถูปทรงปรางค์บนสันหลังคามุขทิศตะวันออกก็เป็นไปได้ทั้ง 2 แนวทาง คือ “ไม่มีสถูปทรงปรางค์บนสันหลังคามุขทิศตะวันออก” เช่นเดียวกับพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรีที่มีการก่อสร้างอยู่ก่อนหน้า หรือ “มีสถูปทรงปรางค์บนสันหลังคามุขทิศตะวันออก” เช่นเดียวกับพระมหาธาตุวัดพุทไธสวรรย์ หรือพระมหาธาตุวัดพระรามที่สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระนเรศวรเช่นเดียวกัน

ภาพที่ 11: (ภาพซ้าย) ภาพถ่ายเก่าของพระมหาธาตุวัดพระราม ดังจะเห็นได้ว่ามุขทางด้านตะวันออกนั้นมีสถูปทรงปรางค์บนสันหลังคามุข (ภาพขวา) พระมหาธาตุวัดราชบูรณะมีสถูปทรงเจดีย์บนสันหลังคามุขด้านหน้าทางทิศตะวันออก

ภาพที่ 12: แบบสถาปัตยกรรมสันนิษฐานเพื่อเปรียบเทียบพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาเมื่อแรกสร้างในประเด็นว่าด้วย “สถูปทรงปรางค์บนสันหลังคามุขทิศตะวันออก” ภาพทางซ้ายมือ คือ แบบสันนิษฐานของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาเมื่อแรกสร้างแบบไม่มีมุขบนสันหลังคา สำหรับภาพทางขวามือ คือ แบบสันนิษฐานของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาเมื่อแรกสร้างแบบมีสถูปทรงปรางค์อยู่บนสันหลังคามุข

นอกจากนี้ หากพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาเคยมีพระสถูปทรงปรางค์บนสันหลังคามุขทิศด้านตะวันออกเช่น พระมหาธาตุวัดพระรามนั้น ก็ยิ่งเป็นที่น่าสนใจและอาจจะเป็นคำตอบถึงการก่อสร้างพระมหาธาตุวัดราชบูรณะในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าสามพระยาซึ่งมีการก่อสร้างสถูปขนาดเล็กทรงเจดีย์อยู่บนสันหลังคามุขทิศด้านตะวันออกด้วย (ดูภาพที่ 11) ทั้งนี้ อาจตีความได้ว่าในการก่อสร้างพระมหาธาตุวัดราชบูรณะในสมัยเจ้าสามพระยาที่ทำให้แกนที่พุ่งตรงไปยังพระราชวังหลวงนั้นชัดเจนมากขึ้น โดยมีพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา และพระมหาธาตุวัดราชบูรณะชนาบข้างกันด้วยการออกแบบสร้างสรรค์ด้วยความตั้งใจ ผ่านรูปทรงปรางค์ และขนาดที่ใกล้เคียงกัน เพราะฉะนั้นจึงมีการออกแบบพระสถูปบนสันหลังคามุขทิศตะวันออกของพระปรางค์วัดราชบูรณะให้เป็นทรงเจดีย์ เพื่อแสดงความแตกต่างในแง่สัญลักษณ์และความหมายของพระมหาธาตุสององค์ที่มีความหมายที่แตกต่างกันเมื่อพิจารณาในรายละเอียดนั่นเอง

8. สรุปผลการศึกษา

บทความนี้ประกอบด้วยเนื้อหาหลัก 3 ส่วน คือ 1. ประวัติศาสตร์อยุธยาที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา 2. รูปแบบสถาปัตยกรรมของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาเมื่อแรกสถาปนา และ 3. รูปแบบสถาปัตยกรรมของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาเมื่อคราวบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองหลังจากที่เรือนยอดได้พังทลายลงมา

1. “ประวัติศาสตร์อยุธยาที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา” คือ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดี ในปี พ.ศ.1931 โดยสะท้อนความสัมพันธ์กับพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี ต่อมาในรัชสมัยพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ได้โปรดให้นำรูปหล่อสำริดต่างๆ อาทิ รูปพระโค รูปสิงห์ และรูปสัตว์ทั้งปวงที่ได้มาจากเมืองพระนครมาบูชาถวายไว้ ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ทว่าในคราวเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ. 2099 พระเจ้าบุเรงนองได้ให้ขนย้ายรูปหล่อสำริดเหล่านั้นไปหงสาวดี นอกจากบทบาทในแง่ของการเป็นหลักประธานของบ้านเมืองแล้วในเชิงความหมาย วัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยายังเป็นที่พักพิงของพระเถระชั้นผู้ใหญ่ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงที่ทรงผนวชด้วย นอกจากนี้ ยังมีธรรมเนียมที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูงต้องเสด็จมาและให้ราษฎรเข้าเฝ้า ต่อมาในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมพระมหาธาตุได้พังทลายลงมาถึงขั้นอับปางและไม่ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์จนกระทั่งรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ทรงโปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์พระปรางค์มหาธาตุที่พังทลายลงมาแต่ได้มีการแก้รูปทรงของพระมหาธาตุให้มีระเบียบสัดส่วนที่สูงเพรียวมากขึ้นด้วย ในรัชกาลพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาถือเป็นวัดสำคัญที่ส่วยงามแห่งหนึ่งและเป็นที่พักพิงของพระสังฆราชเมืองอยุธยาซึ่งคณะทูตลังกาได้มาเยี่ยมชมและได้จะบันทึกรพรรณนาถึงความงดงามต่างๆ ไว้ด้วย

2. “รูปแบบสถาปัตยกรรมของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาเมื่อแรกสถาปนา” การศึกษาในส่วนนี้ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปสถาปัตยกรรมเปรียบเทียบลักษณะทางสถาปัตยกรรมกับพระมหาธาตุองค์ต่างๆ ที่สันนิษฐานว่าส่งแรงบันดาลใจให้แก่กัน และสร้างอยู่ร่วมสมัยกัน อาทิ พระมหาธาตุประจำเมืองต่างๆ อาทิ พระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี พระศรีรัตนมหาธาตุราชบุรี พระศรีรัตนมหาธาตุสุพรรณบุรี และพระมหาธาตุในเมืองอยุธยา อาทิ พระมหาธาตุวัดพุทไธสวรรย์ พระมหาธาตุวัดพระราม พระมหาธาตุวัดราชบูรณะ ทำให้มีสมมติฐานเกี่ยวกับลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาเมื่อแรกสถาปนาดังต่อไปนี้ คือ

2.1 “การวางผังพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา” สืบเนื่องจากว่า พระมหาธาตุที่ก่อสร้างขึ้นก่อนหน้าสมัยอยุธยา รวมทั้งพระมหาธาตุในสมัยอยุธยาตอนต้น ต่างก็วางผังเป็นพระปรางค์ 3 องค์วางตัวเรียงหน้ากระดานกัน เพียงแต่ว่าพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาซึ่งเป็นหลักเป็นประธานของเมืองหลวงที่มีอายุถึง 417 ปี จึงผ่านพัฒนาการในการวางผังและสถาปัตยกรรมผ่านการพังทลาย รื้อลง บูรณะ ปฏิสังขรณ์ สร้างเสริม ต่างๆ นานา ทำให้ลักษณะในการวางผังและสถาปัตยกรรมในระยะสุดท้ายนั้นเปลี่ยนแปลงไปจากรูปแบบเมื่อแรกสถาปนาโดยสิ้นเชิง

จึงมีข้อเสนอเพิ่มเติมว่า “พระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาเมื่อแรกสถาปนานั้นอาจจะมีการวางผังเป็นพระปรางค์วางเรียงตัวกัน 3 องค์” เช่นเดียวกับพระมหาธาตุอื่นๆ ที่สร้างก่อนหน้าและสร้างขึ้นร่วมสมัย แต่ทว่าพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาได้ถูกการซ่อมแก้ไขเปลี่ยนแปลงไปในขั้นหลัง อย่างไรก็ตาม ข้อเสนอนี้เป็นเพียงสมมติฐานที่ใช้ข้อมูลต่างๆ ที่อยู่แวดล้อมซึ่งจะเป็นการดีที่จะมีสำรวจขุดค้นทางโบราณคดีเพื่อความกระจ่างชัดในประเด็นดังกล่าวต่อไป

2.2 “ความสูงของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา” ตามการสันนิษฐานว่าพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาสถาปนาขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระรามาเมศวร ซึ่งกล่าวถึงในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่ามีความสูงตั้งแต่ฐานถึงจอมโมลี 19 วา และยอดนพศูลสูง 3 วา ซึ่งเทียบเป็นมาตราวัดสากล คือ ประมาณ 38 เมตร ทั้งนี้ชุดฐานบัวลูกฟักซ้อนกัน 3 ชั้น สูงประมาณ 9.50 เมตร เพราะฉะนั้นความสูงของตัวเรือนจนถึงยอดจอมโมลีควรจะมีความสูงประมาณ 28.5 เมตร

2.3 “การตกแต่งชั้นอัสดงของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา” เนื่องจากว่าพระมหาธาตุองค์เดิมเมื่อแรกสถาปนานั้นได้พังทลายลงมาถึงชั้นอัสดง ซึ่งหากพิจารณาพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี และพระมหาธาตุวัดพุทไธสวรรย์ที่สร้างขึ้นก่อนหน้า ก็ตกแต่งชั้นอัสดงด้วยกลีบบน ในขณะที่ยุคพระมหาธาตุวัดพระรามซึ่งสร้างในรัชกาลสมเด็จพระรามาเมศวรเช่นเดียวกันกับพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยานั้นตกแต่งตรงชั้นอัสดงด้วยประติมากรรมรูปครุฑพ่นมุนประธาน และมุนย้อยตกแต่งด้วยประติมากรรมรูปเทวดาประทับยืน

ในที่นี้มีข้อเสนอเพิ่มเติมว่า “การตกแต่งชั้นอัสดงของพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาว่ามีโอกาสจะเป็นได้ทั้ง 2 แนวทาง คือ การตกแต่งด้วยกลีบบนเช่นเดียวกับพระมหาธาตุลพบุรี และพระมหาธาตุวัดพุทไธสวรรย์ หรืออาจตกแต่งด้วยประติมากรรมรูปครุฑและเทวดาเช่นเดียวกับพระมหาธาตุวัดพระรามที่สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระรามาเมศวรเช่นเดียวกัน” จนกว่าจะสามารถบ่งชี้ได้ว่าประติมากรรมตกแต่งบนชั้นอัสดงของพระมหาธาตุวัดพระรามนั้นถูกสร้างขึ้นมาพร้อมกับองค์พระปรางค์หรือไม่

ข้อจำกัดของการศึกษา

สืบเนื่องจากสถานภาพความรู้ของประวัติศาสตร์ช่วงตอนต้นอยุธยาที่มีความคลุมเครืออยู่มากโดยเฉพาะรัชกาลพระรามาเมศวร ที่กล่าวถึงการครองราชย์ครั้งที่ 2 ซึ่งมีข้อชวนสงสัย เนื่องจากไม่ปรากฏกล่าวถึงในเอกสารจีน ซึ่งการศึกษาในหัวข้อนี้มีความสัมพันธ์โดยตรงกับช่วงเวลาดังกล่าว ทั้งนี้หากมีการสร้างความกระจ่างชัดในเรื่องดังกล่าวแล้วก็มีความจำเป็นที่ต้องปรับปรุงการศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาด้วยในโอกาสต่อไป

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาต่างประเทศ

- Karl Dohring. **Buddhist (Phra Chedi) Architecture of Thailand**. Bangkok: White Lotus. 2000.
- Hajime Nakamura. (1965). **Indian Buddhism: A Survey with Bibliographical Notes**. Delhi: Motilal Banaesidass publishing house.
- Hiram Woodward. (2005). **he Art and Architecture of Thailand from Prehistoric Times through the Thirteenth Century**. Ansterdam: Leiden.
- Walpola Rahula. (1956). **History of Buddhism in Ceylon: the Anuradhapura period 3rd century BC-10th century**. Colombo: M.D. Gunasena.

เอกสารภาษาไทย

- (2542). “พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐ”. ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 1**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- (2542). “พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม)”. ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- (2542). “พระราชพงศาวดารกรุงสยาม จากต้นฉบับของบริติชมิวเซียม กรุงลอนดอน” ใน **ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 3**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- (2543). **ไตรภูมิพระร่วง หรือไตรภูมิภูมิกถา**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. (2551). **พุกาม การก่อรูปของสถาปัตยกรรมจากก้อนอิฐแห่งศรัทธา**. กรุงเทพฯ: อู่ช้างเนย์.
- เกรียงไกร เกิดศิริ. “พระศรีรัตนมหาธาตุหลักกรุงศรีอยุธยา: ความยกย่องในประวัติศาสตร์การสถาปนา” ใน **วารสารหน้าจั่วฉบับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย**. ปีที่ 12 (มกราคม-ธันวาคม 2558)
- เกรียงไกร เกิดศิริ และอิสริชัย บุรณะอรุณ. “รูปแบบสถาปัตยกรรมพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยาภายหลังการบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง” ใน **วารสารหน้าจั่ว ฉบับสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม**. ฉบับที่ 29 (มกราคม-ธันวาคม 2558) หน้า 249-270.
- เกรียงไกร เกิดศิริ และบุญนกร วชิระเอียรชัย. (2557). “พัฒนาการของผังบริเวณวัดพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ และการสำรวจภาคสนาม”. ใน **วารสารหน้าจั่วฉบับสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม**. ปีที่ 28. (กันยายน 2556-สิงหาคม 2557) หน้า 81-118.
- เกรียงไกร เกิดศิริ และคณะ. (2558). **การพัฒนาระบบการสื่อความหมายมรดกทางสถาปัตยกรรมผ่านระบบอินเตอร์เน็ตกรณีศึกษา วัดมหาธาตุอยุธยา**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กรมศิลปากร. (2546). “**พระราชพงศาวดารอยุธยา ฉบับวันวลิต**”. ใน **รวมบันทึกประวัติศาสตร์อยุธยาของฟาน ฟลิต (วัน วลิต)**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- จีรวรรณ แสงเพชร. (2552). **ระบบการจัดและการประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุในประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จอห์น เอส สตรอง, เขียน. สุลักษณ์ ศิวรักษ์, แปล. (2552). **ความเข้าใจในเรื่องราวพระเจ้าอโศกและอโศกาวทาน**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (2534). **มหาธาตุ**. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (2503). **ตำนานพระพุทธเจดีย์ เล่ม 1**.
- น.ณ ปากน้ำ. (2540). **ห้าเดือนกลางซากอิฐปูนที่อยุธยา**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ปิยะ ไกรฤกษ์. (2555). **กึ่งพุทธกาลพุทธศิลป์ไทย**. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ.

- ปุณยบุษ หวังดำรงทรัพย์. (2552). การประดับครุฑที่ปรากฏในสมัยอยุธยา. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- ศิลป์ พีระศรี และธนิศ อัญโพธิ์. (2502). “วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังไทย” ใน วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย สถานจิตรกรรมและสารบาญจิตรกรรมฝาผนังในหอศิลป์. พระนคร: กรมศิลปากร.
- สอนอดกราส เอเดรียน, เขียน, ภัทรพร สิริกาญจน์. (2541). สัญลักษณ์แห่งพระสุป. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์วิชาการ.
- ธนธร กิตติกานต์. (2557). มหาธาตุ. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม.
- น. ณ ปากน้ำ. (2516). สถูปเจดีย์ในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- มุลนิธิ.สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา. (2554). นามานุกรมพระมหากษัตริย์ไทย. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร, บรรณาธิการ. (2551). อยุธยา พรรณนาภูมิสถานและมรดกความทรงจำแห่งพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพฯ: ภูเขาเนย์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2546). ความหมายพระบรมธาตุในอารยธรรมสยามประเทศ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- เสมอชัย พูลสุวรรณ. (2539). สัญลักษณ์ในงานจิตรกรรมไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-24. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สันติ เล็กสุขุม. (2522). วิวัฒนาการของชั้นประดับ และลวดลายสมัยอยุธยาตอนต้น. กรุงเทพฯ: อัมรินทร์การพิมพ์.
- สันติ เล็กสุขุม. (2542). ศิลปะอยุธยา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สันติ เล็กสุขุม. (2548). “แนวความคิดกับกระบวนการวิธทางช่าง: เหตุผลที่เรียกเจดีย์เพิ่มมุมแทนเจดีย์ย่อมุม”. ใน รวมบทความมุมมอง ความคิด และความหมาย: งานช่างไทยโบราณ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สันติ เล็กสุขุม. (2548). ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ) การเริ่มต้นและการสืบเนื่องงานช่างในศาสนา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สันติ เล็กสุขุม. (2553). “ประเทศไทยกับงานช่างตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19” ใน พัฒนาการของลายไทย: กระหนักกับเอกลักษณ์ไทย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- สันติ เล็กสุขุม. (2553). พัฒนาการกระหนักของลายไทย: กระหนักกับเอกลักษณ์ไทย. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.

กิตติกรรมประกาศ

- ขอขอบพระคุณ อาจารย์ ดร. วินัย พงศ์ศรีเพียร เมธีวิจัยอาวุโส สกว. อาจารย์ผู้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ และเป็นแบบอย่างในความมุ่งมั่นที่จะผลักดันให้งานวิจัยเกิดประโยชน์สูงสุดสังคม
- ขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร. เสมอชัย พูลสุวรรณ สำหรับคำแนะนำต่างๆ เกี่ยวกับการศึกษาวิจัย
- ขอขอบพระคุณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยศิลปากร และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติที่ให้การสนับสนุนทุนการวิจัย
- คณะนักวิจัย ผู้ช่วยวิจัย ผู้ช่วยวิจัยภาคสนาม ทุกๆ ท่านที่ร่วมดำเนินการวิจัยในชุดโครงการนี้ด้วยดีเสมอมา คือ อาจารย์อิสริชัย บุณยะอรจัน, อาจารย์ตะวัน วีระกุล, อาจารย์บุญยกกร วชิระเอียรชัย, อาจารย์คำชาย พันทะวง มหาวิทยาลัยสุพานว หลวงพระบาง สปป.ลาว, คุณสมชาย เชื้อช่วยชู, อาจารย์กุลพัชร เสนิงค์ อยุธยา, คุณนิธดา บุญปานี สำหรับการสำรวจวัด ในการสำรวจภาคสนาม และการจัดทำแบบสถาปัตยกรรม และอื่นๆ
- คุณปัญญเวช บุญรอด และคุณศรัณย์ กลิ่นสุคนธ์ ผู้ช่วยค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับวัดพระศรีรัตนมหาธาตุอยุธยา